

Ahan

Cwand l' ahan racourtit les
djoûs k' i hagne,

– Les vesprêyes di sonk, les
blankès aireurs d' à matén –

Cwand nôvimbe aplake li
spexheur sol daegn,

Ki l' viñt scheut les spales
des âbes po tchanter...

...Mi croyon s' racoetit padrî
m' forçale

Come on vessou efant dé on
feu d' estales

Måjhnî (waitîz p. 12)

Bounès fiesses !

LI RANTOELE

Limero 107 - ahan 2023

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal
« RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les
mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del
Federåcion Walonreye-Brussele

Fotos às bouyotes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

- Si ome a des peyons [morpions].
- Awè, dj' el sai bén !

El tchâ dvént télmint tchire ki, pacô, i m' shonne ki dji voe des droles di dalaedjes !

Vos brâclez [exagérez]. Dj' a proutlé, da-coird !
Mins ça n' flaire nén si télmint k' ça !

Dj'aveu d'mandè à l'ome di mestî di taper lès twèlètes dins l'sale di bin ...

Dj' aveu dmandé a l' ome di mestî di taper les tweletes dins l' sâle di bagn.

- Fât k' dj' ares-têye di boere, câze di mes djambes.
- T' els a k' inflèt ?
- Neni, dj' elzès mete à lâdje trop âjheymint.

El vijhén m' a priyî ayir a on bâbecuwe.
Dji n' a oizou dire non...

Les riscijhaedjes e rfondou mostrèt ki ci-ci aconté ostant les dnêyes di l' accint d' après Lidje (imådjes di schlintche) ki do ci d' après Tchâlerwè (imådjes di droete).

Advins (I)

Coviete (Jean Cayron & Jean-Pierre Van Overmeire)

- Fotofåves (Christian Thirion & Jean Goffart) ..... p. 2
 Passåjhe di lingaedje (Lucyin Mahin) ..... p. 3
 Côps d' estat e l' Afrike (Lucyin Mahin) ..... p. 4
 Letes å mayeur (Djôr Staelens) ..... p. 5
 Lolote, coreuse a velo (Jean Goffart) ..... p. 6
 Les timbes del posse (Ernest Benoit) ..... p. 7
 Troes kesses d' istwere (Joselyne Mostenne) ..... p. 7
 Ratournaedje pus teyolodjike (David Blaude) ..... p. 8
 Pitit trén picård-cázant (Dimitri François) ..... p. 9

Belès-letes

- Est ç' Mozart ? (Marie-Éliane & David Blaude) ..... p. 9-10
 Moirt do mononke (Joselyne Mostenne) ..... p. 11
 Do tins del minêye (Jacques Desmet) ..... p. 12
 (shûte p. 12)

Ratacaedje

Passåjhe [transition] linwistike

Tot lûtchant eviè l' avancixhmint del « tranzicion enerdjetike », vola ene atuze [concept] k' i nos fât diswalper divant les medias.

Disk' asteure, on aprindeut l' walon di l' aveur oyou di ses parints, di ses tayons u des djins do viyaedje. C' ere on « walon etnike ». Tchaeke viyaedje, tchaeke coulot, tchaeke famille, pâr, aveut si motlî [lexique], ses codjo-waedjes [conjugaisons], ses rleyons d' croejhete walone [vestiges de grammaire]. Les cis ki n' avént nén co stî egolafés do francès.

Noûcåzeus

Mins cisse voye la s' a spoujhî, pâr dispu les anêyes 1960. Les parints n' djâzît pus walon às efants. Les grands-parints shuvît bagaedje. Tantea ki des grands waloneus d' asteure, ki screynut lives et ralives dins on stîle al leccion, ni savnut ddja tni ene conversâcion di cénk minutes e walon.

Avou l' diswalpaedje des waibes e walon sol

Daegntoele dispu l' coron des anêyes 1990, gn a des djonnes k' ont discovrou no lingaedje di cisse façon la. Sovint, il ont des atnances avou des djins k' il ont oyou dire kékes mots e walon. Mins c' est sovint des câzeus di diferinnès coines del Walonreye. I n' sârént ddja rprodure on walon d' viyaedje come c' est co l' môde d' el mete dins des gazetes k' i gn a (wallon de Xhoutsiploû, wallon de Foufniye-les-Berdouyes).

Les pus sûtis et les pus coraedjeus si rabatèt so li rfondou. La, avou l' DTW, les waibes Wikipedia et l' dominne walon.org, il ont del documintâcion tote presse, et åjheymint trovåve.

Mins po câzer, sabaye ? On a todi dit ki li rfondou, c' esteut on « wallon écrit commun » ? Ebén dabôrd, cwè ?

Lucyin Mahin, li 13 d' awousse 2023.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont eplaidîs dizo libe licince CC-BY-SA 4.0.

Insi, i pôront esse rimetous sins rujhes sol waibe di tecses « Wikisourd », et rashonnés sol pådje del sicrijheuse u do scrijheu. Avou ça ki, s' i gn a deus modêyes (Feller et rfondou), elle î seront todi eterloyeyes.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation CC-BY-SA 4.0. Ainsi, ils pourront être republiés sur le site de textes wallons « Wikisourd », où ils seront élégamment rassemblés par auteur. Les différentes versions éventuelles (Feller / rifondou) y seront interliées, permettant de passer de l'une à l'autre en un seul clic.

Les rcetes po lére li rfondou

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute Ardenne); le suffixe -ea (fr. -eau) se prononce -ia ou -ê; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat) ou îⁿ (La Louvière, Ecaussines); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, oû, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et oû à Nivelles, â se prononce au, â ou â selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, oû à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest;

oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

(e)nd(è) (fr « en », partitif) se prononce (è)nn(è) sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd(è) (simplifié en d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchèssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Eternâcionâ

L' Afrike des côps d' estat

Dj' aveu-st atâvlé ci tinme la â prumî d' awousse. Mins ratinde li 31 do moes po l' sicrire. Paski pocwè ? Dji târdjive po vey li shûte des mançaedjes del CEAC eviè l' djunte â Nidjer.

Mins vola k' lanawaire, li 30 d' awousse, gn a yeu on novea côp d' estat po co rafriter l' sudjet. A croere k' il ont fwait esprès po mostrer k' nosse gazete plake a l' actu.

Gabon, awousse 2023

Li ci k' a stî disdjoké si lome Ali Bongo. I vneut djusse di rclamer awè wangnî les vôtaedjes, por lu co sey prezidint 7 ôtes anêyes. Ç' âreut yeu stî si 3inme termene. Il aveut wangnî si prumire eleccion la 14 ans, après l' moirt di s' pa, Omar Bongo, k' aveut dmoré prezidint 41 ans â long (1968-2009).

Vos sintoz bén ki, dins on tél sistinme, c' est sins målâjhe k' on « wangne » les eleccions. Li côp passé, dins les provinces del tribu da Bongo, gn aveut yeu 99 âcint des djins k' avént stî vôter. Ké pâtriyotisse, dowô ?

Li novea foirt ome a l' air di voleur candjî tos les mâfoncionmint do payis. Mins lu tot seu, sins dner l' plaèce a l' opôzucion ki dit awè stî prumire âs vôtaedjes.

Nidjer, djulete 2023

Ene paskeye ene miete diferrinne. Li prezidint Bazoum vineut d' esse elî. I sayive pitchote a midjote di rmete li payis sol boune voye, copurade lûter disconte les terorrisses dins les contrêyes wastinixheuses [désertiques] do payis. Mins i s' aveut ene miete breté avou l' tchîf del wåde prezidintreçe [garde présidentielle]. On-z oyeut minme brutyî k' i l' alève fote a l' ouxh.

Ni ene ni deus, nost ome, k' aveut léjhou « Iznogoud » ! Fouxhans calife estô do calife ! I n' a waire yeu d' rujhes po mete e s' taxhe tos les ôtes djenerâs.

Les Francès, ki sintént l' agnon, ont vitmint stepé

evoye e-n areyoplane. Les civils, todi, paski les sôdârs francès î sont co, la, zels. Pa ké sint ? Pask' i gn a-st e Nidjer ene mene d' uraniom ki prodût 70 âcint do broûlâve nawearin [combustible nucléaire] des 56 cintrâles atomikes del France. Les poutchisses savnut bén la k' les Francès ont mâ [point faible]. Et disfé docô l' acoird militaire, et revoyî l' ambassadeur. Ki rfuza d' lever l' daxhe, ni ricnoxhant nén l' otorité d' ses foteus-a-l'-ouxh.

Li France sondja sol côp a-z evoyî des avions d' guere po waeranti ses sourdons d' uraniom. Po dire li veur, li Nidjer n' est nén si lon k' çoula. Gn a ki l' Mîtrinne Mer [Méditerranée] a trevâtchî, et on seu payis a sorvoler, l' Aldjerye. Oyi mins nonna ! Les Aldjeryins ont dit « niète » al dimande di sorvolâedje des Francès.

So ç' tins la, li Cminâlté des Estats d' Afrike coûtchantreçe a mancî d' evoyî des sôdârs po rmete e plaèce li prezidint tchessî evoye. Tén, la rén ! Pocwè n' nén awè fwait parey po les côps d' estats do Mali, do Bourkina et d' Guinée-Conacri, troes payis ki sont eto divins ciste organizâcion la.

Les sopoirteus del djunte hây-nèt des drapeas rûsses cwand i vnèt metinguer â stâde di fotbal di Niyamey. Ça fwait : dji n' voe nén ci crijhe la si disnukî a môde d' ene plaijhante fén. Ene novele guere d' Oucrinne e l' Afrike ?

Po sawè les ca et les ma, et motoit shuve li crijhe e walon, alez s' vir sol Wikipedia a « Crijhe do Nidjer (2023) »

Bourkina Fasso 2022

S' i gn a on payis k' a l' plouma [la palme] al bate do nombre des côps d' estat, c' est bén l' Bourkina Fasso (li Hôte Volta di dvant 1984).

Dispu si dislaxhaedje e 1958, end a yeu set. Dji di bén : 7. E 1966, 1980, 1982, 1983, 1987, eyet deus rén k' so l' anêye 2022. I frè målâjhey di bate ci rcôrd la !

Dedja dins l' passé, les moeneus estént puvite aloyîs âs comunisses. Asteure purade camaerâdes avou l' Rûsseye.

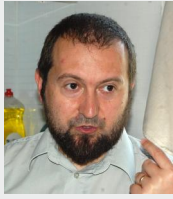
Mali 2020 & 2021

La eto, gn a ene sitocaesse tradicion des côps d' estat. Li prumî e 1968, seulmint 8 ans après l' dislaxhaedje. Li mwaisse poutchisse, Moussa Traworé va dmorer 23 ans prezidint. Mins i fourit disdjoké pa èn ôte côp d' estat e 1991. Po on côp, çouci moenna a on redjime democratike avou puzieurs pârtis. Et deus prezidints democraticmint vôtés (1992-2012). Adon, novea côp d' foice des militaires, mins ridnaedje do povwer âs civils, avou Ibrahim Boubacar Keita, deus côps eléjhou come prezidint (2012-2020). Mins ci-ci fourit disdjoké e 2020. Les militaires prometît ene passâjhe viè l' democraceye. Come d' efet, le civils atakît a rgo-vierner e moes d' setimbe. Mins cwand i volît replaèci deus minisses ancyins poutchisses, les militaires rifjhît on novea côp e moes d' may 2021. Eyet tchessî les Francès evoye do payis, militaires, avou. Et fé camaerâde avou les Rûsses ciste anêye ci. Ey asteure, avou l' Bourkina, i prometît d' disfinde el Nidjer s' il esteut-st evayi des ârmêyes del CEAC.

Guinée-Conacri 2021

Après l' dierin côp d' estat di 2021 (li deujhinme di leu-z istwere), li povwer n' a nén co stî rmetou âs civils.

Lucyin Mahin, el prumî d' setimbe 2023

Walonreye / politike coinrece

Letes à mayer di Nameur

Dj' ennî a-st evoyî troes. Pluss ene às scabéns et consyís. Taiss ki dji n' so nén tchitche di m' papî. Sicrîtes bilinwmint, francès a hintche et walon a droete.

Pol walon, dji m' a siervou d' on novea sistinme ki dj' a-st edvinté pol namurwès (Rantoele 102 p. 17).

Namurwès Djôr

C' est èn acmaxhaedje di rfon-dou avanciveus, di Feller, et d' sistinme di dvant Feller.

Insi, dji scrît « *socenatch*, *ta-patch* » po « soçnaedje, tapaedje », evnd.

Po les mots al coron-stitchete (munute ortografike) e Feller, dji rprind l' sistinme Forir k' aveut passé dins kékes mots e rifondou classike : *buss*, *puss*, *mwinss* (busse, pus, moense).

Dji mete ene vraiye lete di rispitaedje dins l' parintêye a « pî » [*pît*, *pied*] (pask' on a « epîter » et « pîtasele »).

Dji côpe les naziâles ki n' si prononçnut nén avou on pont d' mitan roye: « da-nk ». Mâgré l' prononçaedje avou « an ».

Dj' eploye eto ç' pont la po li scrijhaedje omrin et femrin [*o. inclusive*]: « copleû-se-s ».

Piceures di croehete

Dji sieve voltî li sustantivaedje des viebes : « à ratinde k' on nos emonte » [*en attendant d'être embarqués*].

Dji n' respectêye nén li rôle des addjectifs avou l' cawete -rece (ki sont todi metous padrî). Dj' elzès mete padvant, sorlon on pezant clintcha [*tendance lourde*] des noveas scrijheus. Adon, dji n' sicrî pus come « ene idêye dilérece, li deujhinme guere daegnrece ».

Noûmots

Dj' a ossu metou brâmint des noûmots dvins l' walon. Djans ! des atuzes come « *bien-être* » u « *relations humaines* » ni polnut nén esse ratournés « **bén-esse* » et « *rilâcions uminnes* ». Oudon fé rire di lu ou s' fé critiker come « franski-gnon ».

Kékes noûmots metous dins les letes

(a môde di franwal)
 arrê de tram : hobete di tram
 bien-être : bén-estance, bounisse
 centre-ville : mitan-veye
 commune : ban
 consommation d'alcool sur la voie publique : bevaedje al botaye a l' ouxh
 dessin animé : mouwete
 embarquer (transitif) : emonter (v.c.)
 entassement de voyageurs (avant d'embarquer dans une navette) : atrocloedje di djin
 espace vert : verdisté.
 interdire : dispermete
 ivre (personne complètement saouîle) : miersôle djin
 malsain : mâssantiveus
 mini-bus, navette : bussiket
 multimodalité : motcherâvisté
 parc (urbain) : pârchet
 pictogramme : dessinea
 piétonnier : roti
 population active : ovrantaye
 progressiste : avanciveus
 relations humaines : soçnaedje.
 revenir à l'état initial: racandjî e-n erî
 route asphaltée : pirvoye
 rue (petite avenue) : sitrâlete
 smartphone : sûtifone
 spectacle en plein air : waitia a l' ouxh
 suggérer : leyî goter e cour
 tablette (électronique) : tâvlete
 tapage nocturne : tapaedje di nute
 tondre la pelouse : ritaeyî l' waezon
 voie publique : banâve voye

Contnous

Li prumire lete, dji l' a tuzé et scrît li 25 di djulete a l' areyo-pôrt di Malaga, tot rivnant d' condjîs. Dj' î rmerceye li mayer po-z awé ralârdji l' roti (les rows pîtonreces) di Nameur. Ey ossu pol nouve sitâcion des busses, metowe padzeu l' cene des tréns. Eyet co pol noû pârchet del rowe des Blankès dames. Les Namurwès sont rafiyants di verdisté.

Li deujhinme lete, sicrîte li 30 di djulete : dji lyi dmande di disbatijhî li strâlete la ki dji dmeure. *Avenue Léopold de Hulster* : kî k' c' est ci-ci, kî k' c' est ci-la ? On î pôreut rmete li vî no, « rowe des Scoles ». E francès ey e walon.

Li troejhinme a-st a vey avou les banâves transports a Nameur. Dji lyi lai goter e si oraye (et si possibe e s' cour) di fé on mier abounmint po zels tertos. Dj' ô bén : po les tréns, les busses, ey eto li teleferike et les namouretes (bateas-moxhes). On l' lomreut « Nameur po tot ». Ça ireut clapanmint bén avou èn ôte ahesse di motcherâvisté [*multimodalité des transports*] : li « bea velo ».

Dji n' a la rén edvinté – po on côp. A Brussele, il avént-st askepyî on s'fwait abounmint STIB + TEC + DeLijn + SNCB. Mins i fât fé çoula a on bon pris (nén ene acdicion des pris des cwate). Insi, les Djambwès prindrênt l' trén po rivni d' Nameur às eures ki les otobusses sont plins a stritche.

Pol cwatrinme lete, dji vos mete djusse on des-

Riscrît a pârte des cwate letes, evoyeyes pa Djôr Staelens li 2 d' awousse 2023.

Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (67)

Lotte, el coureuse a velo

Ådjourdu, dji m' vos va dvizer d' ene coureuse a velo. Ele ès lome Lotte Kopecky eyet a vnu å monde a Rumsse [Rumst] el 10 di nôvimbe e 1995.

Ele court toutsu bén dissu l' voye ki dissu l' pisse.

Kiminçmint d' cârire

Lotte a comincî s' cârire come ciclisse a l' âdje di 9 ans. Ele fijheut adon do ciclocross come ès fré. Po shure, come ele veyeut çoula voltî, elle a rintré dins ene escole « Copete espòrts » [Top sports], ki maxhe el pratike do spòrt avou les scoles. Mins come el ciclocross n' est nén ene discipline olimpique eyet k' i faleut çoula come condicion pol diplome, elle a candjî s' fizik d' espale eyet s' a cviersî [convertie] a l' pisse eyet l' voye.

E 2015, elle ès fwait bate å sprine å trofêye Wynants.

Vla k' e 2016, ele fwait pârteye di l' ekipe Loto-Soudal. Les rzultats vont comincî a s' shure. Cominçmint do moes d' may, ele repoite el trofêye Maarten Wynants. Às tchampionats d' Urope espwers sol pisse, ele repoite les tites di coûsse ås ponts eyet eto l' omniyom.

Po shure, ås tchampionats d' Urope, elle ès classe troejhinme di l' omniyom eyet sortot repoite ès primî tite dins l' coûsse a l' amerikinne avou Jolien D'Hoore.

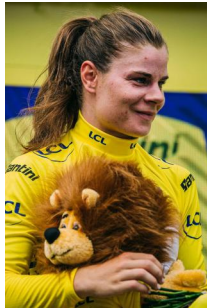
Palmaresse 2023

Lolote (pol ribatihî e walon) a-st on bea palmaresse, mins nos dalans dvizer di l' anêye 2023 ki srè probåbe el pus impôtante d' ès cârire.

El 15 di mâss, ele wangne el Nokere Koerse. Elle î esteut-st evoye e l' sovnançe d' ès fré, moirt el wekene di dvant, bén decidêye di lyi rinde bon dvwer [rendre hommage]. El 2 d' avri, ele reyussit el doublé å Toû des Flandes.

Po shure, c' esteut l' toû d' France. Ele parvént a wan-

gnî l' primire etape eyet prinde insi el djaene mayot.

moumint.

Insidon, ele divna el primire Bedje a poirter el djaene mayot dins s' novele cogne.

El toû est ût étapes long. El comere a wârdé l' djaene mayot disk' al divant-dierinne etape, avou l' arivêye å dzeu do Tourmalet. Après l' die-rinne, on conte-el-monte, elle a fini deujhinme do djenerâ eyet primire do clasmint ås ponts, rascodant insi el vete mayot.

Tchampionats do monde

Arivêye adon el tchampionat do monde a Glasgow.

Sol pisse, no Lolote repoite el coûsse ås asclairxhinnes [par éliminations]. Ele wangne eto el coûsse ås ponts.

Eyet el 13 d' awousse, dins l' coûsse sol voye [en ligne], ele fijha ès-n atake a moens di shijh kilometres di l' arivêye. Ele repoirta l' plouma, tot-z arivant mierseule, divant Cecilie Vollerling eyet Uttrup Ludwig. Ca fijheut troes medayes d' ôr eyet ene di bronze.

Otès coreuses ciclisses

Gn aveut 50 ans k' ene Bedje (Nicole Vandebroek e 1973) n' aveut pus wangnî on tite mondiâ. L' ercôrd do monde, c' est l' Francesse Jeannie Longo k' èl tént avou cénk tites.

El comere di no payis k' a yeu l' pus d' tite, c' est Yvonne

Reynders. Elle a stî ene des pus grandès coreuses a velo des anêyes 1960, e-n euxhant 12 medayes dins les tchampionats do monde. Sol voye, cwate d' ôr et deus d' ârdjint. Al porshûte, troes d' ôr et troes d' ârdjint. A l' âdje di 86 ans, el 15 d' awousse, elle a co dné l' depârt d' on Grand pris ki poite ès no.

Toû d' France des omes

Tins ki dj' î so, mon les omes, el Toû d' France 2023, 110inme edicion, a stî repoirté po l' deujhinme còp d' shûte pa Jonas Vingegaard. L' ome a-st apougnî l' djaene mayot al shijhinme etape, sins pus l' lâchî.

Do costé des Bedjes, Philipsen a yeu l' vete mayot. Campe-naerts el pris del cobativeusté eyet Meeus a wangnî l' die-rinne etape dissu les Tchamps Elizêyes. Tant k' a Wout Van Aert, il a passé sacwants còps astok del victwere, sins ndè sepi apougnî ene.

Jean Goffart, li 19 d' awousse 2023

Istwere

Les timbes del posse

Li prumî timbe del posse, e l' Urope, a stî metou e l' circulâcion li shijh di may dijh-ût cint cwarante (1840) e l' Inglutere.

C' esteut li « Penny Black ». Come si no el dit, il esteut e noere couleur, et valeut on peni. L' edvencion endè rvént a Sir Rowland Hill ki serè anobli pa l' Rinne on pô après.

Paymint des letes

Dintins, li corî esteut payî al recepcion på rçuveu [destinataire]. Li mâleur, c' est ki l' ci ki n' aveut nén l' moyén ni payive nén. Adon, li lete esteut pierdowe.

Portant, i paret ki, dedja e 1819, les Sardes si siervént d' on sistinme di paymint

« presse a esse posté ». Adon, ene sacwè foirt rishonnante a on timbe del posse.

Mais li vrayi edvinteu do novea sistinme postâ, k' a moenné a l' emission do « Penny Black », ci fourit Bén li Rowland Hill k' on-z a dit.

Insi, l' uzaedje do timbe a fwait ki l' rçuveu a-st accepté sins rujhe totes les letes a l' arivêye do messaedjî (ancyin no do facteur).

Li prumî timbe francès, lomé « vint cintimes noer ceresse » esteut rcopyî sol modele

inglès. Todi e noere couleur.

E l' Beldjike

C' est l' an 1849 ki l' prumî timbe postâ est lancî. On timbe di brune couleur di 10 cintimes ey on bleu timbe di 20 cintimes.

Ambedeus avént stî imprimés avou l' tiesse da Yopôl Prumî ki poirtêve on costume âs spaletes [épauettes].

C' est come ça ki l' prumî timbe bedje est srolomé « el sipalete ».

Ernest Benoit, e moes d' fevrî 2023

Les cwacwas d' l' Istwere

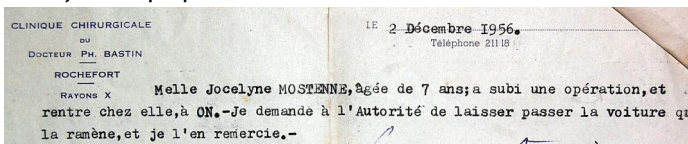
Troes kesses istorikes

1) Douvént k' les otos avént dandjî d' on passe-avant e moes d' decimbe 1956 ? 2) Et tos des noers drapeas âs fniesses avou ene porcession a Dinant (1905-1913) ? 3) Pocwè li çmintire avou 600 efuyîs bedjes e l' France tins del guere di 14 a-t i divnou on paxhi ?

Dj' a brâmint d' l' agrè po l' istwere. Et rnoxhî tofer dins les vîs papîs del famille.

Pont d' otos rôlant e 1956

Dins ene sacotche da nosse mame, dji rtrouve on djoû ci papî cial :

E 1956, dj' a manké d' leyî mes hozetes a cåde d' on forsonnaedje [hémorragie profuse], ki dj' m' aveu côpé ene voenne a m' gâtche bresse. Po rivni d' l' ospitâ, di Rotchfoirt a Djmele, li docteur m' aveut fwait ci papî la ki dît : « Dji dmande âs Otorités di leyî passer l' oto k' el ramoenne. » Portant ci n' esteut nén ene des-« crijhe do petrole » (1975-1977).

Adon ? Po sawè cwè, fâre Bén lére mi live « Contes a rlaye » ki vént d' vini foû (p. 11).

Noers drapeas a Dinant

So des fotos d' porcession a Dinant, on voet brâmint des noers drapeas âs fniesses. Les fotos ni sont nén datêyes, mins on les pout avirer d' inte 1905 et 1913. Dabôrd, ça n' pout nén esse po les moirts touwés pàs Almands e moes d' awousse 1914. On a trové li minme sôre di noers drapeas so des fotos d' porcession a Tor-

nè [Tournai]. Adon, ça n' est nén ene sacwè rastindowe a Dinant.

Response atâvlêye âs scoles di Bive : Les noers drapeas, ci sereut cobén po poirter l' doû [deuil] pol moirt da Yopôl II. Les fotos serént adon datâves di decimbe 1909 ou puvite may 1910.

Cimintire âs Bedjes e l' France

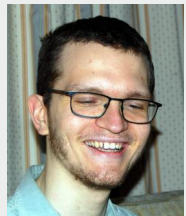
C' est l' istwere des 350.000 Bedjes k' ont corou evoye al guere di 14. Brâmint did zels s' ont rtrové dins l' Pas-d'-Calès. End aveut a pô près 5.000 di raploûs a Chartreuse de Neuville. C' est ene abeye di l' ôre des Tchâtrous [Chartreux], basteye e 1314.

Il î ont dmore dispoy 1915 disca 1919. Totes ces djins la estént nâjheyes u crokêyes. Ele divént esse sogneyes. Ça fwait : li Tchâtreuse a divnou li pus grand ospitau bedje d' Urope po les civils.

I gn aveut a pô près 700 léts et 600 djins î ont morou, cåde do tifusse et del gripe espagnole. On moumint, i gn aveut télmint des moirts k' on les eterève a deus onk so l' ôte ! Les fosses estént dins ene grande waide metowe astok. On-z î aveut djusse planté ene croes dvant l' intrêye. Mins dispu les anêyes 50, on n' voet pus rén del cimintire. N' a pus k' ene pasteure avou des biesses. Va-z è vey douvént ?

Joselyne Mostenne, âs scoles di Bive, 2022 et 2023.

Rilidjon / Lingaedjes : ratournaedje mot po mot

Ribouter sol Novea Testamint e walon ?

Li pordjet « Novea Testamint e walon » (Rantoele 102 p. 15) est nouzome. Gn ava 16 diferinnès djins k' s' metît eshonne po rexhe li live so shijh anêyes di tins (2016-2022). Tchance eto : gn aveut des bokets k' estént ddja la.

Li grand advintaedje di ces ratournaedjes la, c' est k' i sont brâmint scrîts pa des cis ki cnoxhént l' walon d' estant tot djonnes. Oyi, saiss ! Mins nén l' grek ! Ki, motoit, deus ou troes des ratourneus des letes d' apoisse [épîtres].

Mignolet et Lecomte

Cwand dj' a scrît ç' papî cial, dji n' aveu co léjhou ki les ratournaedjes da Joseph Mignolet et Jean-Marie Lecomte, disponibes so l' Aberteke.

Sapinse çou ki dj' a creyou comprinde, nouk di zels n' a stî ratourné direk à pârte do vî grek. Li deujhinme c' est ki les k'-avént-l'-ratournaedje-a-leu-tchedje ni l' ont nén fwait avou l' aidance d' èn egzedjete ou d' on teyolodjin. Adon, mesbridjî mwintès feyes li sinse do tecse.

Did la, mi idêye d' abouter kékès kesses teyolodjikes a des specialisses. Metans l' ratourneure k' on dit e francès « *le fils de l'homme* » : fât i tchoezi « ome » ou « djin » ? Eyet fât i prinde li dvancete « di » ou « da » ?

Li walon, c' est onk des râles lingaedjes totavå l' monde ki fwait schâynete inte li djenitif obdjectif (di) et suddjectif (da).

Lingaedjes / Voyaedjes

Do picârd dins on ptit trén touristike

Bondjoû, vos tertotes et tertos !

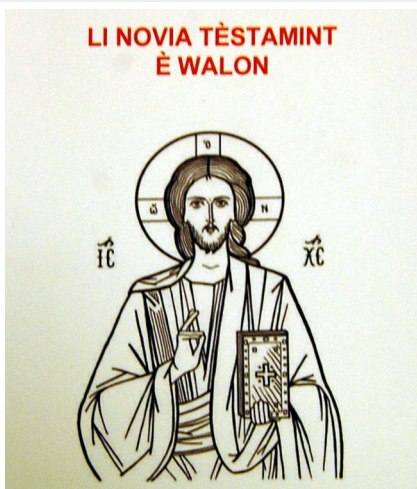
Dji m' vos va raconter âk.

Semdi passé, dji m' a leyî adire po fé ene djournêye di pormoennåde.

Dj' a stî a Bologne-sol-Mer, dins li dzeu del France, astok di Dunkerke (Donglêjhe, si vos vloz) .

Dj' î avans stî po viziter l' veye. Mins nos avans veyou ki çoula pudreut des eures et ki dji n' sâréns ddja vey totafwait.

Adon, nos avans pris li ptit trén po fé l' tou do

Çoula avike des bates di dvizes teyolodjikes mo ahes-sûles. Si on dit e francès « *le bureau de Jean* », on pout comprinde « li boy (vî mot po « bourea ») ki sieve Djan » ou « li boy ki boureate Djan ». Mins e walon, « li boy da Djan », c' est l' prumî sinse eyet « li boy di Djan » li deujhinme.

Ôtes egzimpes

Dj' elzès saetche do « *Je vous salue Marie* » et do « *Notre Père* ».

1. Si l' viebe e vî grek « *khai're* » pout-z esse eployî dins l' sinse « bondjoû », si prumî sinse, c' est « rafiîz vs ». Veyanmint ki l' viebe « salouwer » n' est waire eployî e walon – et ki « Bén l' bondjoû », c' est puvite

« a ! poyete ! » – dj' a idêye ki « rafiîz vs, vos, Mareye » pô-reut mî dure.

2. Li francès « *Priez pour nous pauvres pécheurs* » radjoute li mot « *pauvres* » ki n' est nén dins l' tecse (waitîz « *Pray for us sinners* » « *Ora pro nobis peccatoribus* »). Motoit paski « *Priez pour nous pécheurs* » shonne drole e francès. Mins nén e walon « *Priîz po nozôtes, nos les petcheus* ».

3. « *Notre Père qui êtes aux Cieux* », si dit al lete « *Nosse pere, li ezès-cirs* » (« *ho en tois ouranois* »). Ça fwait : on-z âreut atindou ene frâzlete rahoucrece [proposition relative] « *Nosse pere, k' est ezès cirs* » (« *hòs eî en tois ouranois* »). Veyanmint ki l' vî grek bouxhe sol clâ d' l' apârtinace, cisse piceure la est mâlâjheymint ratournave dins brâmint des lingaedjes... Apus k' e walon, taiss ! Nosse pere dâzès cirs.

Çoula pout eto ahessî les cis ki n' vont a messe ki po les bates et les mariaedjes, mins ki volèt aprinde li walon avou on tecse k' i cnoxhèt dedja.

Al fén des contes, si nos vlans ki li rfondou walon soeye ricnoxhou oficirmint kession li-turdjeye, çoula nos pôreut Bén ahessî.

David Blaude, li 23 d' awousse 2023

bork, afén ç' di cnoxhe on boket d' l' istwere do payis.

Et la, ké bele sorprije !

Li ptite feye ki moennéve li trén, nos a spliké po cmîncî e francès, après e-n inglès. MINS OSSU, totshûte après, diner ene pitite esplicâcion e chti ! Infén ene sôrte di chti, ca didins, gn aveut brâmint des mots k' on dit eto e walon carolo.

Dj' a stî binâjhe âdla d' etinde çoula. Et dji m' a dit ki çoula pleut-z esse ene idêye a rmete pavâr ci.

Dimitri François, li 23 d' awousse 2023.

Li Rantoele às belès-letes

Limero 62 (rawete al Rantoele l° 107 di l' erî-sâjhon 2023)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vrayi temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24).

L' ome do Danube

Kî esteut ç', ci ptit ome la k' avancixheut, tuzåd, åd dilong do Danube ?

Ses pâpires dimey cloyowes muchiént ene grijhe loukeure, parfonde et wespiyante. I n' esteut nén po dire hôt so pate. Avou s' morete pea et ses noers tchiveas – la k' aspitént dedja sacwants metchons ârdjintés – on veyeut bén k' i n' esteut nén d' on sonk « did par la ».

I s' winnéve dins li spexheur, a môde d' ombion. Ca l' anuti atakéve a-z ewalper li mwaisse veye otrichinne.

I rotéve piyam miyam, sins s' dispaitchî, sol voye di halaedje. Volaveut ddja dijh anêyes k' i n' aveut pus oyou cori ciste aiwe la, ci grand mouze la. Tote ci termene la, sins mây saveur raloukî li stindêye del toele di si aiwe ! Sins l' sepi vey come asteure, ki fruzixheut dizo l' pitite frisse air del nute.

Ci zuvion la lyi apointéve des hinêyes des fleurs do prétins. End aveut i a rdoxhe e cisse vâ la ! Ene vâ ravôtieye di montinnes ki les cresses s' advinént l'avâ, al roye do cir, abrotchant divins l' noeristé. Et dins l' schô del vâ, ene frawiante veye : Wîne [Vienne].

L' ome somadja, londjinniveuzmint. On sospir k' aveut sourdou do fond d' ene âme dicweleye.

A trinte-nouv ans, il esteut dedja ricnoxhou come on mwaisse, ostant a Wîne ki pa djudla. Pattavâ l' payis, et pâr a l' etrindjir, on préjhive si talint. On clatchive des mwins po ses ouves. Les djins – aprume les ci ki hâbitént les sâlons del mwaisse veye – estént emacralés pa ses improvisâcions. Leus orayes s' efoufiént. Bref a ça, il emidjoléve. Sins nole dotance, il esteut acoté etur les compozeus d' muzike les plus rlomés ki l' Urope n' ouxhe mây veyou skepyî. I s' poleut don pawiner.

Oyi, da, ca il esteut ricnoxhou pa tertos come on mwaisse.

Portant, gn aveut on pû e djeu. Si marmouyant caractere disrindjive. Il esteut, sapinse k' on n' dit, on haeyâve tchén. On vrayi diâle-e-coir. Ene sakî prusteye di grandiveusté.

Totes les cmeres del hôte société d' Wîne si forvantént d' esse di ses hantijhes, mins nole di zeles ni l' âreut volou spozer. Si cdujhance a pâr, candjante et misterieuse, les aveut tertotes discoraedjî. Al copete do tchena, i n' esteut nén sôrti do minme tonea k' zeles.

On novea somadjon, a schâyî voste âme, vénve hushtiner l' pwetrene do grand compôzeu. I s' clintcha so les bleuwès aiwes do Danube. Il î rlouca li rglatixhaedje di s' djaive, âzès fenès royes ey às grands clairs ouys. On coixhe riya finda ses lepes. I l' veyea loumant s' tinre vizaedje, dizo ses tchveas doûs come del soye. Pocwè esteut i si peneus divant cisse vuzion la di s' tiesse ? Pocwè esse si strindou divant ene forvuzion k' el kitchessive dispoy sacwants moes ? Pocwè esse tofer insi, toplin d' lai-m'-e-pâye ?

Mins c' esteut pâr a ç' moumint la ki, do fén fond di si âme d' ârtisse, n' aveut sacwantès notes k' aspitît, et dmorer cavolant e si esprit.

*****

I cloya ses ouys. Ses doets estént ddja la djouwant so les tapes d' on forveyou piyano. C' esteut si âme ki, âdvins di s' cour, endè texhive li melodeye.

Cwand il esteut divins on tél estat d' inspirâcion, i n' prindeut pus nole asteme â tins ki coreut. Il esteut come â parfond d' on waeraxhe sidârniyon. N' aveut pus rén d' ôte ki contéve, foû di

ciste air sourdowe des parfondeurs di s' coir. Ene muzike tote nouve si dessinéve, pitchote a midjote. Ci n' esteut nén lu ki l' edvintéve : c' ere l' aiwe di Danube, al vespréye tote basse. Et, copurade, c' ît l' imådje d' ene kimere k' i veyeut voltî. A cori loigne !

Ciete, n' ayeut co mezâjhe di rtravayî ciste esbâtche la. El faleut rablouncner, pu l' rashir a môde di pârticion. Mins dins si âme, les cotoûs del melodeye avént ddja stî astokés. Avou ça ki l' no di ç' novea boket la esteut ddja tot trové.

Ene lâme rida foû sol blarêye [imberbe]

tchife do grand ome. Ca ç' no la fijheut raspiter ene sofrixhance ki nouk di ses succès n' ayeut seu schover evoye.

C' est l' zuvion del friskete k' epoirta dins s' mistere li no k' il ayeut zûné tot doûcetmint, mo tinrûlmint :

- Elize ...

- Elize ....

David Blaude,
ratournant on
boket scrît e
francès pa s' sour
Marie-Éliane, li 30
d' avri 2023.

On tecse pol Tossint :

Mononke Lizé

Les eures, les djoûs, les moes vont bén trop rade, ossu rade k' on ptit sâvnî [sablîer] k' on rtoûne. Nén l' tins d' vey dischinde li sâvlon do dzeu à dzo ki vos avoz ddja sacwants ans ! Et bén rade...

À djoû d' enute, totafwait est ki candje ! Minme les dujhances po les moirts n' ont pus rén a vey avou les uzances do vî tins.

Portant, li passaedje di l' ôte des costés si fwait pa l' minme voye po tertos, paret. A çk' on dit, on trevâtche on tunel come li ci di Djmele [Jemelle]. Ki : les loumires î sont bén pus rglatixhantes ki les cenes des kénkets do staminet d' Lamsoûle (on hamtea d' Forire) e 1912.

*****

A Yon [On], dins les anêyes 1950 — dj' esteu ene pitite bâshele — li tamtam aléve co pus roed ki l' vint d' bijhe po fé l' toû do viyaedje : « I gn a ontél k' est moirt ! :: Vos n' dihoz nén, c' est l' vrai ? » On s' bateut câzu po esse les prumîs a-z aler dire si tchaplet. Boune-moman Celina wangnive a tos les côps. Et m' prinde avou leye po m' bén fé comprinde les regues dol poenneuse afwaire. « Ça lyi candjrè les idêyes, a l' gamene, hin, Djanine ? »

Nonna, dji n' ayeu nén peu. Des moirts, dj' end ayeu veyou brâmint. Il estént tertos bén trankiles so leu plantche avou leus beas mousmints. Bén metous a dimegne come s' i serént priyîs a ene fiesse, avâr la, on n' sait dou.

Dji ratindeu pâjhire e rwaitant m' grand-mère disgurner s' tchaplet avou s' gros doet ki sôtlève d' ene bole a l' ôte. Et dji

m' dimandéve, tins d' ses litaneyes, si c' esteut bén l' bon moirt. C' est drole, mais tos les cis ki dj' a veyou sol tâve, dji n' les rconoxheu nén. Portant, c' esteut co sovint nos vijhéns. Dji n' les ayeu djamây veyou edoirmous. Fât nén dmander adon, moirts, tot blancs, avou leu tiesse e-n erî ki rwaitive li plafond dol bele plaeece.

Paski, dins l' bele plaeece, les moirts avént l' droet d' î dmorer kékes djoûs tot seus. Elle esteut co pus bele avou les grandès noerès tinteures et des corones di fleurs totâtoû. Les tchandelas estént aloumêyes. On ayeut fwait rîlure les keuves et rschurer l' cruçfi po l' ocâzion. On n' aresteve pus l' ôrlodje al grosse caisse a l' eure del moirt come à tins des vîs parints. Les nosses - dji vos câze des ôrlodjes - estént çk' on fijheut d' mî, pus « d' asteure », pindowes à meur. On-z etindeut leu tictak padrî les tinteures, come on metronome po marker l' mezeure des disgurnaedjes di tchaplet. Et às eures, ou bén às dmêyes eures, ele dijhént às djins k' il avént bén dit leus pâters et k' il esteut tins d' eraler. Inte les « Nosse Pa dâzès Cirs » et les « Ké rafiya d' vos priyî, Mareye », on etindeut câzer a costé : « Mondju todi, ké mâleur ! Cwè çki dj' a fwait à Bon Diu po meriter ça ! »

Tote ci termene la, li parintaedje campéve dins l' coujhene, totâtoû del tâve. Cisse-ciale ayeut metou s' mape do dimegne. Elle esteut todi parêye di grossès galetes à souke et d' on termosse di café à mitan. Faleut bén ça po rçure totes les djins do viyaedje ki vnént plorer et dmander des cints et des cints côps : « Di cwè çk' il a

morou, don ? Ça a stî si rade, bén trop rade savoz ! ». Ou don « Bén il a stî vite evoye ! »

*****

Mononke Lizé, lu, ké londjin po passer ! A-t i roté so s' pwès, savoz, po trevâtchî l' tunel !

Dins l' famille Nowel, il estént zels cwate : Leyon, Pire, Mareye et Lizé. Pire a tcheyou e l' ouy da Maria Courdirwè et il ont saetchî a l' coide. E s' acoplant, il ont yeu nouv efants. Kéne infantreye ! On s' etind bén mî dins les grandès familles, a çk' on dit. C' est insi k' ça va et k' il ont divnou mes tayons. Pire, evoye avou Maria so l' bresse, les troes ôtes on dmoré eshonne dins li ptite cinse di Trinå.

Estant efant, dji m' rafiive come li poye ki tchait so on vier d' elzî aler dire bondjoû, magnî ene wåfe bén mole et bén hole, k' on erôle po l' golafer. Et boere on bon café å rampono dins l' plaeece. Inte deus « slur » — télmint k' il esteut tchôd — on-z etindeut boerler les vatches padrî l' ouxh do stâve, a gâtche dol grande sitouve, ewou çki l' cabolêye des coshets cunjheut. Cwand les grandès djins racontént les noveles e s' dijhant « vos », dji m' ateléve a sayî do drovi l' grand vera d' l' ouxh. Dji touméve bâbe a bâbe avou l' cou des vatches metowes å coirdea tot åd dilong do meur. Sibarant, vârmint, di les vey flater tins k' ele mawiént leu four ! C' esteut come ene machene a fabriker des spinasses. « Djodjo, mi ptite blanke, cloyoz l' ouxh, insi ! Ça sint mwais ! »

Leyon et Mareye, onk après l' ôte, ont trevâtchî l' tunel. Si bén ki nosse Lizé a dmoré tot seu, co pus malåde ki Harbouya. Gn a nolu ki vleut d' lu po ses dierins djoûs, a pârte boune moman Celina, li specialisse des tchaplets. Ele si fjheut télmint mâ d' lu ! « I va dmorer vaici avou nozôtes. On n' pout nén leyî mori nosse Lizé tot seu ! »

Les ptitès mājhons d' ovrîs dol rindjeye n' avént ki deus plaeces al valêye et deus ôtes lahôt. Mais mes grands-parints avént fwait basti des ravalêyes [*mansardes*]. Adon, m' tchambe esteut padzo l' apas di l' antene tévé et dji dveu trevâtchî li cene da m' grand-mère po-z î rintrer m' coûtchî. Mais, pont d' tchance, valet, on aveut metou Lizé dins l' lét

d' boune-moman. Leye doirmeut a costé d' lu dins on ptit lét d' fier. « Djanine, schoûtez ça, come i rôguyez ! » Bén ây, dji l' etindeu bén, mi eto !

Vos avoz comprins ki, sôrti di m' tchambe et-z î rintrer, c' esteut pire k' ene espedicion e l' Amazoneye. Dj' etindeu Lizé rôgyî tote li nute come ene sâvadje biesse. Mais l' vey, c' esteut co pès.

Dji n' pleu nén dmorer catcheye dins m' tchambe tote li sinte djournêye, tolminme ! Vola pocwè, li mwin so l' pougneye di l' ouxh, dji fjheu radmint on programe dins m' tiesse : (1) prinde mi lan, mes mwins so l' costé d' mes ouys, come les waitroûles des tchvâs, po n' rén vey ; (2) mete mes gros doets dins les orayes po n' rén etinde ; (3) potchî come on live e priyant l' diè des laidès petêyes po n' nén trebukî.

« Ça serè l' fén dvant waire, Djanine. Dji pinse k' i nos fât evoyî l' gamene mon Djôzef et Clotile (mes ôtes grands-parints). Elle a des rujhes avou l' Lizé. Ça n' lyi vât rén d' el vey râler al moirt. »

Les comeres avént bén câzé et bén acoirdé leus violons. Et c' est insi ki, po l' prumî côp, ele m' evoyént doirmi dins on lét ki n' esteut nén l' minne. Kéne afwaire a Lidje ! Dji n' aveu djamây veyou on lét come ci-la. Li lét da Prosper Bataddja (mi ratatayon) aveut on matrasse télmint mol ki dji m' racrapotéve dins l' foxhale do mitan come on moxhon dins s' ni. Tchaeke nute, dji m' edoirmeu e sondjant k' å matén, dj' âreu deus grandès aiyes so m' dos, tote blankes come les cenes des andjes di l' egljhe å Noyé.

On mierkidi, a l' pikete do djoû, dj' a-st etindou des vwès ki montént del coujhene disk' a m' lét. Nos esténs li shijh do moes d' mâss 1957. « Ça î est, Clotile, il est evoye ! Djonline pout rivni après l' etermint » criyive-t ele nosse man, tote soladjeye.

Oufti ! Dj' aveu rovyî mononke Lizé.

Mes aiyes n' avént nén co crexhou et il esteut ddja tins por mi s' evoler !

Joselyne Mostenne, divins « Conte a rlaye », 2023 ;

po-z awè l' live, houkîz li 084 86 06 88 u emilez a : editions@lawamme.com; 24,95 €; 30 € po l' evoyî; conte BE02 3770 5670 6540 di Agcom La Wamme, 5000 Nameur.

Diewåde, medcén !

Bondjoû bondjoû, monsieu m' medcén !
 – Bracnî ki cache às clâs d' waxhea,
 Et co s' rafiya des minêyes
 Po sayî d' nos mete a l' abat –

Tenawete, vos m' avoz mancî.
 Dj' el sai bén ki dj' vos fwai mwaijher,
 Ki vos m' purdoz po on coibjhî
 Avou m' toubak et mes bons véns.

Merci brâmint des côps, docteur,
 Po les feyes ki vs m' avoz schapé,
 Do gros boton k' dj' aveu dsu l' nez
 Ou toprès di m' dierin cwårt d' eure.

Dj' a stî skerpou d' aiwe et d' ârzeye.
 Dj' erva : cawêye di cenes poureyes.
 Dji n' vos l' dirè djamây assez.
 Vos avoz fwait çk' i faleut fé.

Jacques Desmet, divins « Do tins del minêye 2021 »

El côp ki vént...

A pârti do côp ki vént (plait-st a Diu), vos pôroz shuve vaici l' afwaire Champenois, ene sipoûle ki va fini pal moirt d' on bokion. Ele s' a passé podbon dins les anêyes 1960 e l' province do Lussimbork.

Dji l' a ratourné e rfondou walon dispu on scrijhaedje e francès da Bernard Depla.

C' est l' istwere d' on pey k' on creyeut biesse, e k' on-z a-st ametou d' esse on moudreu. Il âreut yeu touwé s' feme, mins pont d' coir di rtruvé !

On payizan sins scolaedje, mins foirt marlou et toursiveus. Et ki s' saveut disfinde des djindâres. Des gablous biesses come leus pîs !

O ! dji voe did voci ki vos vôrîz voltî rintroter dins l' istwere. Mins li shûte â limero ki vént.

Dimitri François, li 3 d' awousse 2023

L' espwer

Fé l' vude dins vosse tiesse !
 Leyî l' awè-bon î moussi ;
 Pus rén a-z awè a catchî.

Pupont d' inveye, pus nole ôte fwîn ;
 Pus nol ayir, pupont di dmwin.
 Ni pus vleure k' asteure et totshûte.

Profiter do moumint.
 Croxhî ddins
 A plins dints ;
 Viker a plinnès eures
 Dins l' bouneur.

I n a-st ene pitite blame ki broûle
 Bén catcheye dins vostre âme.
 Ele toctêye, et coscheure
 Les mehins les pus foirts.

C' est l' espwer ; disfindoz l' !
 Tijnhez bén cisse blame la !
 Nel leyîz nén distinde
 Sinon vosse cour est moirt.

Spectâke

Li 26 di novimbe, dji fwai on ptit spectake dins l' sâle do viyaedje a Transene. Naturelmint, l' intrêye est po rén. Les veres serént â benefice des 3 côps 20 ki ténront l' candjlete. Mi idêye esteut cisse-ciale. Mete ene boesse (sipagne-mâye [tîrelire]) a l' intrêye â profit del Rantoele. E ki les djîns ki vlèt mete metexhe çou k' il ont idêye didins.

Esperans ki ça n' serè nén come dins « Les Sinistré » : deus troes botons d' marone et kékes pititès rodjès pîces...

Dimitri François, li 20 d' awousse 2023

Advins (II)

Les ristinneus (†Reynold Hostin)	p. 13
Èm tchet Keket (Jean Goffart)	p. 14
Abrâm et mi (Joseph Dewez)	p. 14
Manikeyisses ? (Samuël Dumont)	p. 15
Stadje « Grands âbes » (Joëlle Spierkel) ...	p. 15-18
Letes di lijheus	p. 16
Nosse Wiyame est revoye	p. 16
Li walon ezès medias (bate di dvizes)	p. 17
Crakes del Blawete	p. 18
Et l' nute s' a stindou (binde d' imâdjes da Djozewal) (XVII & XVIII)	p. 19-20

Vîs mestîs

Les ristinneus

Li dicâce dins on viyaedje, d'instins, c' esteut tote ene afwaire. Les mâjhons estént rblankeyes al tchâsse, dismetant k' les pîs des meurs estént ridâborés d' daguet. Et les cmeres estént sins misse tot ratindant les ristinneus.

Kéne convoye cwand on kricnoxheut l' xhiltaedje des roudions del pitite bourike atelêye al tcherete des retameus.

Astalaedje

L' ome sitate l' atelêye à pegnon d' ene grande cinse. On s' pôreut mete pus må (ca les cinsîs lyi vont apoirter ene crâsse eurêye divant l' nute).

Sins târdjî, i hâynêye ses agayons. Li shoflet, metou Bén à rcoe, l' eglome, les mârteas, et les picetes.

Li bourike serè distelêye pâzès râpéns do viyaedjes, ki l' iront mete a waidyî e paxhi del cinse.

Ramasser les ovraedjes

Les grandès bâsheles do viyaedje aidént ddja l' ristinneuse a ramasser les cayets a retamer. Fortchetes, coyîs, saeyas, moléns à café, cocmwars, bidons, djusses et tchôdrons. On les poize às pîs do berôleu, ashî so on ptit passet. I n' atacreut ddja si ovraedje sins dire ene pitite pâter : « Ki l' Bon Diu soeye avou nos, âmen ! ».

Coyîs et fortchetes

Adon, il esprind s' fornea. Ene brocale à soûfe so ene pougneye di tcherbon d' fâde, et vola dedja on feu ki blamtêye. Il assaetche a lu li grand pailon ki sieve à ristinnaedje, k' il a todi a mwin. Il a metou divins sacwants bokets di stin rashonnés dins ene viye assîte, tote sibrogntêye.

Mete li pailon sol tocoe. A grands côps d' shoflet, renonder l' feu. Bénrade, dins l' pailon, i gn a pus k' on

brouwet ki ravize a d' l' ârdjint. Dins ene cwârêye boesse di plonk, l' ome a trevudî ene botaye. C' est d' l' esprit d' sé. Avou ene di ses picetes, il a prins ene fortchete. I l' plonke dins l' seur di soûfe [*acide sulfurique*], tâdje sacwants sgondes, pu li rprinde e l' kischoyant. Pu, d' on randon,

d' pincea trimpé dins l' acide. Li fier a sôder grûsseye so l' pire d' alon.

Li tchôdron Bén agrifté inte ses djnos, Batisse sitind ene boune pelake di sôdeure dissu tchaeke trô. Torade, cwand les canteas âront passé l' minme danse, on les rimplirè d' aiwe po vey s' i gn a pont ki sûne ou ki gote.

Onk après l' ôte, djusses, tchôdrons et bidons seront rafistolés. Minme les cabouyîs. Po nosse ristinneuse, c' est on djeu d' efant.

Repoirtaedje

Li ristinneuse ripudrè s' tournêye fwait a mzeure ki les ovraedjes seront finis. Elle irè rçure les compliments des djins, et les sacwants pîces ki, leye et si

ome, il âront Bén wangnî. Dins les mwins do ristinneuse, les vizreyes ont rtruvé bele aleure. Les couteas ni wachotront pus dins les mantches. Les pailons ni gotront pus so les stouves. Les moléns à café mouront tot fén, sins brut, sins aroker.

Cwand c' est k' il ont yeu tot fwait, les ristinneus ont ratelé leu bourike. Et tcherdjî leus agayons sol tcherete.

C' esteut ayir... ayir did la lontins.

Come tos les vîs stins fondous pa l' alinne di leu shoflet, li sovance des caramagnas [*retameurs*] endè va, broyeye pâ molén des anêyes...

l' efoncî e plin mitan do stin fondou. Adonpwis, el rimouwer deus troes côps, po l' rissaetchî, al fén, et l' leyî tchaire dins on saeyea rimpli d' aiwe.

Fignolaedje

Tot çou k' a stî ramexhné come coyî ou fortchete va passer pal minme voye. Mins i dmeure asteure a fignoler l' ovraedje.

Po çoula, les ingredyints, c' est : ene pougneye di wate, ene picete di poude (çou k' i gn a dvins, c' est li scret do ristinneuse) et... ene miète d' ôle di bresse. Vola Bénrade dins l' cassetete ene rîlêye di pieles ki frént Bén baxhî les ouys à solea.

Tchôdrons et henas

Sins rprinde alinne, vo l' la k' il apougne on tchôdron. I l' ritoûne a l' aireur, pu i markêye les trôs d' on côp

Reynolds Hostin, divins « Vîs mestîs, vîs cayets », replaidî pa Jean Hamblenne, 2022.

Noveas lives e walon

Les aviretes da Keket

On novea lives âs ptitès paskeyes sicrîtes pa nosse gaztî âs spòrts, Jean Goffart. Ci côp ci, li mwaisse persounaedje, c' est on tchet k' on lome Keket.

Eplaidî âs edicions « *Le livre en papier* » e 2023. Mins les spoûles avént dedja stî scrîtes sol fén des anêyes 1980. Elle avént parexhou dins ene pitite gazete do Paysis d' Tchâlerwè, enimådjeyes di desséns da H. Lison.

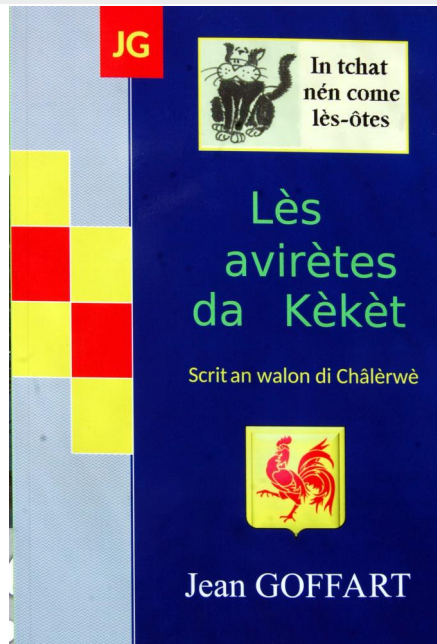
Persounaedjes

A pàrt nosse tchet Keket, on est dins l' manaedje di Djan et Màrtene. Maryîs â ptit sacramint, come dit p. 34 (Nos vikéns co e manaedje sins esse maryîs).

Come divins totes les copes, gn a tofer des ptitès margayes. Roci, c' est sovint Keket les câzes, veyanmint k' il est todi a damadje [*en train de faire des dégâts*]. Todî ? Nonna, saiss. Metans dins l' paskeye do ni d' mâvis k' on gros marrou do coulot î vout aler scroter les djonnes. C' est Keket ki monte di gâre dizo l' hâye po tchessî l' moudreu (pp 95-98).

Zetrobu

Divins les persounaedjes dilérins [*secondaires*], i nos fât tolminme dire on ptit mot d' Zetrobu. Come di djusse, poy k' i rvént dins ene cope di tchaptrês. Et ddja cmincî pådje 14 (el soucoupe vo-

lante). C' est on ciryin (estra-teresse) ki vént del planete Zetro. I va divni l' cousse da Keket, paski c' est l' prumire biesse k' il a rescontré cwand il a-st ateri dilé on teri, la k' nosse tchet aléve rôbaler par nute.

Zetrobu va fini pa fé cno-xhance avou Djan et Màrtene, et lzî vni rinde vizite a tinza-yeure (pp. 38-46). Et tatler sol vicaedje dins s' planete, rime-tanmint [*comparativement*] al veye sol Tere.

Cwand Màrtene a djazé d' va-

cances al mer, il a volou vir çou k' c' ît ki d' l' aiwe, et s' aler baignî avou zels. Oyi mins nonna ! Po on robot d' fier, ci n' est nén des sacwès dujhâves [*convenables*]. Li samwinne d' après, so s' planete, il a dvou esse tot dismonté po rsaetchî l' sé et greter les erunixheures [*oxydations*].

El walon

Li stîle da Djan Goffart, come todi, c' est on walon foirt âjhey, tantea ki les aviretes polnut esse comprinjhes pa totes sôres di lijheus, pâr les cminceus. Et minme les efants. Çou k' endè fwait on clapant live-usteye po les pus ptits scolîs do « walon e scole ».

Ene novele ocâzion di rdire âs waloneus k' i n' fât nén seulmint des « *productions de qualité dans une langue pure* ». On lingaedje a dandjî di totes sôres di prodûts scireces, do pus simpe â pus spepieus.

Eyet co : k' on live di Tchâlerwè pout esse ene usteye a Lidje, et ârvierdimint.

Lucyin Mahin, *li 10 d' awousse 2023; po-z awè l' live (18 uros sins l' evoyaedje), emilez a l' oteur, jean@radioquartz.be.*

Evoye, Abrâm

Li Djneze [Genèse] comintêye e walon, et tot-z atôtchant afrontêymint li pere des creyants, djwifs, crustins et muzulmans. *Dji vos câze d' Abrâm.*

C' est siné Joseph Dewez et ça vént d' rexhe dins l' coleccion « Cok di brouwire del Wallonreye » [*Tétra Lyre de Wallonie*].

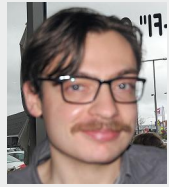
Li walon, ci côp cial, est sol « bele pådje », li cene di droete. Les « Cok di brouwire » avént l' laide marote d' el mete pacô a hintche. Et k' adon, nos ouys si tapént a droete, sol francès, ki ci n' est k' on ratournaedje. Dj' a-st insi dvant mes iys « Âs tchants d' nosse cok » da Janine Lemaître (2021). Portant il avént bén cmincî, avou « Plouves » da Dominique Heymans (2018) ki, lu, esteut dadrame.

Gn a co cwanlminme ene sacwè ki m' schôpeye

dins « Evoye Abrâm ». Nén seur li walon, k' est al leccion. Et pâr erî-rfwait so l' accint di Liernu, mâgré ki li scrijheu n' a mây câzé walon estant ptit. Ni minme oyous ses parints l' djâzer. Nén ddja ene miere djin l' atôtchî e walon. Mins, dit-st i lu, « dji l' a dins l' oraye, la k' il a moussi cwand dji rexheu dins l' grande coû del cinse, et-z ôre les vârlets et les vijhéns el divizer inte di zels » (p. 11).

Çou ki m' fwait mâ l' cour, c' est l' repetaedje do tesse francès del Djneze sol pådje di droete, adon k' on a dispoy 20 ans on clapant ratournaedje e walon siné Lorint Hendschel.

Linwe-ehâyaedje [planification linguistique]

Gn a-t i des manikeyisses dins l' avion ?

E walon, on prezinte sovint les deus sistinmes ortografikes, Feller eyet rfondou, come estant disconte n' onk l' ôte.

Les cis k' uznut noste ortografeye, c' est des vayants. Eyet les cis k' eploynut l' ôte, c' est des mâcreyants. Sapinse « zels », todî. Come si on se-reut-st oblidjîs di tchaire dins l' manikeyisse.

Ci sôre d' opôzucion la, e l' politike, ça s' lome do populisse. Come si ça n' sereut nén possible di siervi les deus sôres d' ortografeye. Çou ki Lucyin Mahin fwait, come dji l' a ddja mostré l' ôte còp (Rantoele 105, p. 8).

Rifondants

Al copete do martchî, gn a des djins k' ont sayî d' askepyî des maxhaedjes inte li Feller eyet l' erfondou. C' est çk' on lome les « rfondants ». Egzimpe : sacwantès ouves da Jean Goffart eyet da Jacques Desmet.

Dins « Dji m' lome Mèliye... », Djan Goffart a podbon trové èn arindjmint beldji-bedje [compromis à la belge]. Nonna : nén mete d' acoird les Walons eyet les Flaminds ! Mins sayî d' raprepyî les deus ortografeyes. Tot wârdant des piceures do Feller-carolo, il a

stitchî sacwants traits do rfondou ki l' arindjént bén. Tot çoula est racsegnî mo clairmint dins les 12 pådjes al fén d' l' ovraedje.

Jacques Desmet ès rifondant n' est nén l' minme ki l' ci do scrijheu tchâlerwetî, come di djusse. Si dâr, lu, c' est puvite on metaedje-eshonne di puzieurès sôres di Feller. Copurade les accints do Roman Payis avou l' « walon d' après Nameur et avâr la ».

L' adierça [cible, but] des rfondants, c' est d' agrandi, dins les scrijhaedjes, li stindêye d' ès prôpe diyaleke po-z esse comprindou ene miete pus lon. Sins piede les pitès piceures di sacwants mots.

L' avni do Feller

Come les diyalekes (pârler d' ene redjon) – virpus [voire] les patwès (pârler d' on ban) – sont ki disparexhnut, les rfondants sont dazâr l' avni do sistinme Feller. Veyanmint ki l' Feller ès raspoye so les fômes coinreces do lingaedje.

Avou les rfondants, les scrijheus e Feller ni sont pus

vraimint oblidjîs d' aler rcweri les miers accints d' leu viyaedje, come il ont stî rashious e 1935 dins l' Atlas des Lingaedjes del Walonreye.

Mins nerén, les rfondants n' sont nén des werixh-tot [panacée]. El rujhe di passer a on rfondant po on u ene felerisse, c' est l' minme ki por lu u leye passer e rfondou. Ça fwait ki : ubén l' Feller serè abandné, ubén l' Feller va divni on novea rfondou. Po vir cwè, i fât k' el tins passe.

El tins n' est nén l' seu mzura a-z aconter. Gn a-st eto : cwè çki les soces ki boutnut al tcherete do Feller vont fé ? Si vont ele mostrer wârdiveuses ? Dj' ô bén : meskeure l' idêye des rfondants ? Oudon avanciveuses ? Dj' ô bén : accepter l' idêye des rfondants. Ou pâr regregnî les rfondants come des scrijhaedjes Feller ?

Ça, mes djins, dji n' so nén felerisse. Adon, dins ç' match di ténisse la, el bale n' est nén di m' costé.

Samuël Dumont, li 26 d' awousse 2023

Walon e scole : scolaedje des scoleus

Dès novèles do stâje : « Lès grands-aubes »

Dj'a mètu su pîds on stâje di deûs djôus po-z-ayèssî dès djins d' bon voulwêr à-z-èmantchî dès spitantès sèyances di walon po l's-èfants èt qu'i fuchenuche d'ataque po l' rintréye dès scoles.

Quî-ç' qu'a stî intèressé èt v'nu chûre li stâje ?

Trwès djins : li maïsse dèl tauveléye di Cinè, on scolî dèl sicole di walon d' Djiblou èt on scolî dèl sicole di walon d' Nameur.

Ni crwèyoze nin qu' dji n'aveu pont fait d' zûna. Sifaît ! Sifaît ! Li stâje a stî anonci su totes lès p'titès gazètes sicrites è walon èt su l' site do « Sèrvice dès P'tits Lingadjes di Walonîye èt d' Brussèl ». Dj'a scrît èto one

miète pa tos costès... mins, po fini, dji m'a di qu' trwès djins, c'èsteut d'djà one pitite binde èt qu' ça vœut lès pwin.nes di cheûre sès puces por zèls.

Douvint qu' lès djins n'ont nin l' dâr di scoler leû lingadje al djon.nesse ? Dj'enn'a d'visé one miète avou mès trwès apurdices. Lès djins, s'apinsenu-i, n'ont wêre fiyâte a zèls, èt i n' si sintenut nin capâbes di sèmer l' walon, tèlmètant qu' i l' causenut au

père dès pôces ! Ou bin, i crwèyenu qu' lès maïssets di scole ou lès parints dès-èfants n' sèront nin d'acôrd di fé moussî ç' lingadje-là pa l' grande pwate dèl sicole !

Por mi, savoz, tot ça, c'èst totès crwèyances do vî timps ! Mins ç' qu'i-gn-a d' sûr èt cèrtin, c'èst qu'i faut yèsse d'ataque, yèsse sûr di li, volu s'ègadî pâr bèle ou pâr laîde èt t'nu bon.

Shûte p. 18

Waloneus

Letes et mailetes

On mot ey ene sacwè

Jean-Philippe Legrand (al fiesse ås lingaedjes walons a Måmndiy) : Kinoxhoz l' mot « cope » dins l' sinse d' ene sôre di tchena po muzrer les grins ? Dji n' a nén trové l' mot nole pâr. Dji vos evoyrè ene foto d' l' agayon.

Response : Il est dins des motîs nén foirt sipårdous : E13 (motlî Haust po Ståvleu, 1903); E212 (motî Villers di Måmndiy, 1793) eyet dins l' franwal Haust (1945). Oyi, mins lavola, vos fât saveur k' i fât cweri a « setier ». Lacobén ki l' muzêye di Waene aveut ddja afroyî l' voye, tot metant ki l' cope contneut 30,7 lites. Et ki c' esteut on sinonime di « stî ».

Avou voste âjhmince, dji metrè l' foto so les Cmons d' Wikipedia.

Dj.FI L. : Mèrci po çou k' vos f'zoz. Valèt, kéne ovrédje !

Moutwèt k'on djoû dju continuw'rè voste ôuve.

Li DTW préjhî, avou

Jacques Desmet : C'è-st-on' ovrådje di longue alin.ne. Po m' paurt, dji voureû bin qu' ça s' fouche tot fait on djoû. Sins ça, nosse walon ni sorvikrè pus waîre di tims. Dèdjà qu'il èst spèpyî come s' i sèrêuve mwârt, dins totes lès grandès soces di sûtis

walons, èvou qu'on n' cause causumint pus qu'è français...

Mi minme dji n' a pus l' fwace di m'î mète.

Si on djoû, li batche si r'toûne su l' pourcia, c'èst pa lès djon.nes qu'i faurè rataker? Zèls, i l'apudront come s'il apudrîne on novia lingadje.

Mins âront-i co nosse keûr di Walon ?

Co on tchanteu e walon à Paradis

Avou Piré Otdjâke (Bive, 2006)

Wiyam Dinker (come i djheut lu-minme) n' ârè waîre târdjî po-z aler r'trover si câzaedjisse [parolier], André Gauditiaubois, à paradis des tchanteus e walon. Et sayî des acoirds avou s' grand frè d' mestî, Julos Beaucarne.

Ene ocâzion d' pus po ristombî li radio publike por zels rimete so pî li Grand Pris del Tchanson e Walon. Afén ç' di renonder des djonnes aviè l' mestî. Et passer des tchansons e walon so l' RTBF, po lzî mete do « boure dins les spinasses ».

Avou Jean Goffart (Radio Quartz, 2008)

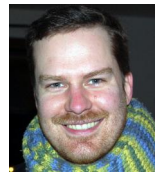
On a léjhou l' Rantoele 106 !

(mwaisse tecses sicrîts e francès)

Jean Hamblenne : Ci p'tit mot ci po vo dire bravo - et merci ! - à dfwait di l' ârtike so l' Oucrinne. Tot çou k' est metou la, c' est l' veur. Et c' est pâr kinoxhou ey acertiné. Mins les médias sont tertos - onk dipus k' l' ôte - al bote des Estats Unis. Adon, i n' anonçnut ki çou k' est dicté did làvâ. Oblidjîs, pare !

Julien Noël (dins ene grande lete ki rprind ene dijhinne di frâzes do ratacaedje, et respond pont pa pont) : Vos djhoz k' i gn a pupont d' subzides, adon ki vos âroz co 400 € po l' anêye 2023. Ci n' est nén l' Siervice des Lingaedjes do payis ki vos a rastrindou vos subzides, mins li minisse leye-minme. Eyet so l' advize d' èn organe difoûtrin a l' administrâcion, li « Session Lingaedje do Payis » del « Comission des Scrijhaedjes et des Lives ».

Li subzide a stî rastrindou po 2023 paski vos avîz fwait des benefices e 2022. Nén a câze di vosse sistinme ortografike. L' acontaedje do sistinme ortografike ni s' frè k' e 2024.

Çou k' vos djhoz pol djuri do Pris media 2021, c' est l' veur. Li djuri a stî dismantchî paski deus mimbes î avént des « interesses contrâves ». Mins gn a èn ôte djuri k' a stî remantchî et k' a tchoezi li pordjet e tîxhwès d' Brussele. Adon, ci n' fourit nén « e stoumuligne ». Et sins gote discâzer l' ouve del Rantoele-gazete.

Merci po vosse sotnaedje

Jean-Pol Pirson : On grand mèrci al Rantoele insi qu' a tote li copin'rêye di Tchârneû qu' a-st aidé m' famille a prinde li d'zeûr après l' mwèrt d' Irène François, mi binamêye pitite feume dispôy 52 ans.

Pos nos-ôtes, sès djins d' doû, ci n' sèrè mây pus come dè d'vant, mins li rowe toûne èt i nos fât bin fé avou.

Bate di dvizes e l' Fiesse às Lingaedjes walons a Mâmdiy

Li walon ezès medias

Ene tâvlêye (francès-câzante) moennêye pa on gaztî di s' mestî, Olivier Tomezolli. Troes Mâmdiyins, on prezinteu d' emission e walon et troes gros colés do walon.

Divant d' ataker, Rose-Marie François rileva çouci « Nén on blanc-bounet [élément féminin] dins les bateus di dvize ». Måle aweure po cmincî a djâzer d' l' avni, veyanmint ki, les langues, ça s' aprind del mame, foiravant.

Afrontêyès kesses

Li walon a câzu disparexhou des medias, dit-st i l' moenneu d' ronde tâve. C' est paski les djins n' ont pupont d' agrè po. Cwand l' odimate baxhe foirt, les responsâves hinèt l' emission às riketes. Oyi, ricnoxhe-t i Djôr Vettters, èn ancyin prezinteu di « walon-nou ». Li walon esteut divnou trop flåwe po wårder ene emission d' ene pitite eure so l' RTBF.

Walter Schreder, vinou à monde e 1942 : nén sbarant. Dj' a co cnoxhou l' tins do « noer boton » (pûnicion às scolîs ki djâzént walon e l' re-creyâcion). Vaici a Mâmdiy, c' esteut zels ki dvént schover l' coû del sicole.

Michel Francard : Portant, gn a des tchinnes coinreces ki s' î ont-st interessé. Insi Tévélux a tnou deus sâjhons avou ene emission pâr e walon et bén aprestêye davance, « Foû des rays ». Målureuzmint, gn a yeu on novea directeur e 2020, ki, lu, li walon n' lyi plaijheut nén. Adon : foû des rays, ti, « Foû des rays » ! Ci côp la, c' est Matélé a Rotchfoirt k' a rataké avou « Schoûtez ene miete ». La, les gaztîs câznut spontanéymint, tot maxhant ene miete di francès. Mins les respondeus n' ont pont d' filet. Les responses ni sont nén aprestêyes. Rilijhoz vosse die-
rinne Rantoele p. 16.

Li rfondou et les gazetes

Dins les ptitès gazetes (et les grandes) li walon n' a pus waire di plaee. N' est ç' nén

Del hintche : Gazon, Francard, Fauconnier, Tomezolli (...)

paski les tecses sont scrîts dins des walons d' viyaedje, et k' les gazetes si doevnut vinde so ene grande sitindêye do payis. Adon, li scrijhaedje e rfondou, lijhåve tocosté, ni se-reut ç' nén ene boune re-xhowe ?

Li kesse s' adresse a Lucyin Mahin. L' ome est télmint dins ses ptits solés k' i cmince a responde e walon. « Binamé Olivî, vos m' evoyîz à front a Baxhmoute (li veye ki les Rûsses ont metou des moes po rprinde às Oucrinîs). » Ca l' ome sait bén ki dins les waloneus âtoû del tâve et dins l' sâle, gn a des innmis djurés do rfondou. Tolminme, il espliche les pondants et les djondants do pordjet. I rbouxhe sol clâ ki li rfondou, c' est ene sinteze des accints do walon (adon, nén do borén et do picârd). Po scrire, nén po câzer. Tchaeconk ki sait ddja l' walon pout lére li rfondou tot l' ridjhant tot hôt dins si accint. « *This is not Oxford English* », endè va-t i, tot roviand l' francès on deujhinme côp.

Come brâmint d' ôtes soces di province, le Mâmdiyins ni veyèt nén d' on boun ouy li maxhaedje des pârlers. Walter Schreder espliche ki li minme sacwè, l' âbe ki poite des pemes, si lome di deus nos pârdiferins (melêye et pemî), dins l' seu cotoû d' Mâmdiy. Vo nos rla avou on xhalé contrastoca [contre-argument boiteux] ki ci

n' est k' ene simpe kesse di sinonimeye. Dedja respondou e 1993 a Rdû, a onk des prumîs raploûs so li rfondaedje pa Andrée Bacq. Ele si leva d' on rondon et-z espliker k' ene téle sinonimeye egzistêye dins totes les langues. Et d' mostrer e francès : « *cette valise est lourde / ... est pesante* ». C' est Piron parey. Minme e-n on lingaedje k' on dit foirt cwàré come l' almand, gn a troes mots po dire « semdi » (*Sonabend, Saterdag* et *Samstag*).

Et so Internet ?

Poy ki les medias oficirs nos fotnut a l' ouxh, pocwè n' nén fé des emissions sol Daegn-toele ?

C' est ene voye k' est ddja bén vicante. K' on tuze às videyos del tévé walon-câzante so Vo-Buze (Youtube), ki sont la dispu 2007. Sacwants ancynnès emissions e walon sont wårdêyes (metans so Matélé). Gn a ossu des « nûlêyes éndjoolikes » [clouds] rén k' avou des videyetes e walon, come li cene da Jacques Pochart.

Michel Francard : Cwand l' Internet a-st ataké, on-z a dit ki c' esteut l' moirt di tos les lingaedjes, pitits et grands, apus k' l' inglès. C' est l' contrâve k' a stî l' veur. Toplin des ptits lingaedjes on divnou veyâves pal voye del Daegntoele.

Adon ?

Djôr Vettters : brâmint des djins ont l' dâr di dire sacwants mots e walon. I n' elzî fât pus rprotchî d' el kipiter. Tot l' kipitant à cmince, il iront s' amidrant, s' i n' sont nén discoraedjîs

Mitchî Francard : Et s' gn a-t i on grand espwer : les djins ni veyèt pus l' walon evi [ne détestent plus], come davance.

Lucyin Mahin, li 18 d' awousse 2023

Crakes del Blawete

Deus camaerâdes à café

Fernand : Dj' end a m' cou plin ! Vola deus côps k' on m' vént sifoner m' citere po l' mazoute. Dji n' comprind nén. El buze po l' rimpli est catcheye padrî ene potêye di fleurs. Mins asteure, ça va, dj' a-st atché on rodje boutchon k' on voet bèn. Et k' i fwait scrît dsu « mazoute ».

Djôzef : T' es sot, por mi ! Asteure i n' el divèt minme pus cweri !

Fernand: Awè, munute ! Li boutchon n' est nén so l' buze po l' mazoute, mins so l' cisse del fosse al pissene [*fosse septique*]. Et ça fwait dedja troes côps k' on m' el vude po rén.

Cwand l' cervea candje di plaeece

Piret, on ptit cârpea d' ût ans :

- Dijhoz mame...

- Cwè ? dit-st ele li mame.

Et l' gamén, k' esteut e s' bagn, lyi mostere si trûtchete. Et lyi dmander :

- C' est çoula, m' cervea ?

- Nén co, m' fi ! Nén co ! dit-st ele li mame.

Christian Thirion, li 24 d' awousse 2023.

Les grands âbes (shûte del pådje 15)

Au pus sovint, au djoû d'audjoûrdu, li walon èst r'cî avou dès sorîres èt dès tchapurnéyes èt, lès parints come lès maïsses, ont tortos bin compris qu' dins l' câde do *pacte d'excellence*, leûs-êfants s'rin.n' co pus sûtîs qu' lès-ôtes tot-z-apurdant, au pus rade, dès lingadjes di d'ci ou d'ôte paut. Aprinde li walon, c'è-st-one saqwè d' pus, volà tot èt l's-êfants s' front valu avou ç' lingadje-là dins totes lès places qu'il îront. Assûré, vo di-dj' !

Asteûre, vos vos d'mandoz ç' qu'on-z-a fait deûs djoûs au long ?

Po c'mincî, dj'a présinté l'albom' kamichibâye « Lès Grands-Aubes » èt l' cayè pèdagojique qui va avou¹. Dj'a dit qui m' plan, c'èsteut d' mostrer one vôte po qu' li walon fuche, quausu d'on côp : choûté, causé ou tchanté, li èt scrît. Ci qui compte po scoler lès djon.nes, s'apinse mi, c'est d' rêlire dès plaïjants èt-z-assatchants bokèts, avou dès bons-èt bias dèssins po-z-èspliquer lès noms, lès vêrbes, èt di n' nin rovî d' fé r'glati leû biaté ou ç' qu'il ont d'à paurt èt pwîs, i faut fé spiter l' djôye avou : dès tchansons, dès flûtes à l'agnon, dès mots catchîs, dès mots ègayolés, dès mots à discôper èt à plaquer, dès mots à scrîre, à stitchî dins dès boles, dès marionètes à discôper èt à fé causer...

Nos-avans fait tot ça èt co d'pus ca, po l'ocâsion di ci stâje-ci, dj'a scrît, à môde di

Sol Daegntoele waloncâzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Sol pådje e francès : noveas documints.

L' eciclopedeye Wikipedia

aveut **11.792** ârtikes (à 3 d' setimbe 2023);

<http://wa.wikipedia.org>.

Wiccionaire

Tos les mots d' totes les langues esplikés e walon : <http://wa.wiktionary.org>

N aveut **29.697** ârtikes à 3 d' setimbe 2023, inte di zels, 25.059 fok pol walon. Li diferince, c' est des mots di ds ôtes lingaedjes, respplikés e walon.

Wikisourd

<https://wa.wikisource.org/>

Biblioteke di tecses e walon dins totes les ortografeyes.

DTW

Diccionaire di tot l' walon: <https://dtw.walon.org/>.

À 3 d' setimbe 2023, gn av **34.501** intrêyes.

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Gn a on novea ridant, lomé « Po les cminceus ».

Li bijhe et l' solea

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

On novea pont walon (Sint-Djôr-so-Mouze)

djeus, di powézîyes, d'advinias... dès portraîts d'aubes èt d' sauvadjès plantes èt dj'enn'a présinté saquantes à m' pitite binde.

Po dire li vraî, nos-avans bouté sins r'lache, zels, come mi èt quand l' chîje do dîmègne a-st-arivé, nos-èstin.n' tortos naujis mins binaujes au d'là. Mi, pace qui mès djins sont près' à d'ner dès lèçons d' walon dins lès scoles èt zels pace qu'il ont trové dès raïsons èt dès manières de l' bin fé.

M'-n-idéye, asteûre, po l'anéye qui vint, ci s'reut d' priyî lès djins dès tauveléyes èt dès scoles di walon di v'nu veûy èt choûter « Li djârdin des grands-aubes ». Èt mi, dji f'rè l' guide ! Ça v' dit one saqwè ?

Joëlle Spierkel, li curieuse agasse, li 27 d' awousse 2023; creeasbl@outlook.be (081 57 04 61).

1. L'albom' èt l' cayè pèdagojique avou sès dèssins èt sès djeus, sont libes di drwèts. On lès pout tèlekèrdjî su l' twèle èt c'est po rin : <https://relis-namurwès.be> èt so <https://www.lanquesregionales.cfwb.be>

Racourti des imådjes di dvant

Dj' estans e 1815. Emile Colot, on Walon d' Lene (Åssôrt), ki s' aveut-st egadjî dins l' ârmêye francesse, si rtrouve Holandès après l' batreye di Brinne-l'-Alou [bataille de Waterloo]. I rwangne si novea payis, tot rpassant pa l' Iye Corsike [Corse]. Mins...

... il î rtrouve ene djouguete [cantinière], Bizete, k' esteut avou lu e l' ârmêye. Cisse-
 ciale li hole por lu aler rvindjî s' pa, k' âreut stî dischindou på mayeur did la. Mins vola
 l' prefet ki lzî vént rinde vizite et sayî d' arindjî les bidons.

Vola ! Inte di nozôtes,
 on s' va-st arindjî.

Ni pinsez nén ki Bizete a l' droet d' dire li sinne ?
 Djans ! Djans ! Dedja k' les omes n' ont nén tertos
 l' vôtaedje, adon, s' i nos faleut co schoûter
 les femes !

C' est l' vrai. Po
 rimpli les possons !

Ti m' fwais
 boure, ti !!!

El grand sôdârd
 ni bok ni gade !

On s' va
 bèn
 amuzer...

Mayeur, dji
 sint ki dji
 m' va
 mwaijhi !

I sereut
 tins !

Dji m' dimande bèn çki vos estoz
 vnous fé vaici. Mins dji vos va leyî
 forbate, ey après...

Alez, nos alans
 dvizer d' tot ça.

On atake ?

Confyince,
 Bizete !

Dji m' va
 ratinde a
 costé.

Li bate di dvizes
 toûne court.

Droet dins vos
 botes, vos serîz
 vnou tot seu !